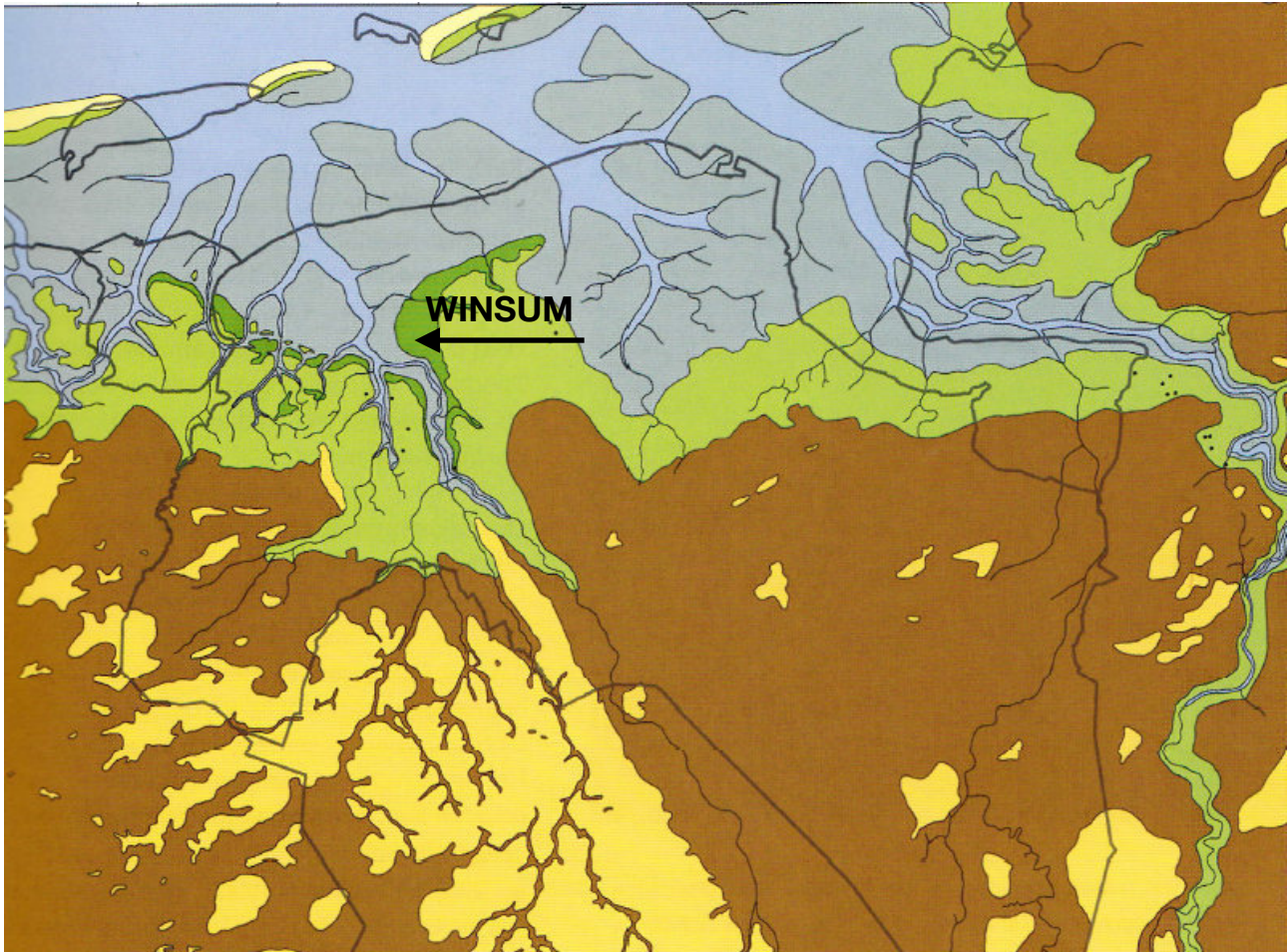

Informatiebestand fietsroute kust 1; Terug naar de kust.... Afstand 52 km.

De zee kust heeft het hele woongebied van Noord Groningen eeuwenlang bepaald en gevormd. Tijdens deze fietstocht zullen we de zee en de invloed en de historische sporen overal ontdekken. Een fietstocht langs de zee en kwelder heeft een adembenemende rustgevende invloed.

Aan deze kaart is goed te zien dat 500 v. Chr. De kustlijn (huidige kust lijn met de donkere lijn aangegeven) er heel anders uitzag. Rond 500 v chr. werden de eerste wierden (zwarte stipjes op de kaart) opgeworpen. Winsum lag aan de monding van de Hunze en vormde ene belangrijke toegangspunt voor het latere Groningen. Bruin= veen, geel=zand, groen zeekleigebied, grijs kweldergebied.

a. Schaphalsterzijl.

Schaphalsterzijl is een buurtschap op de plek waar het Winsumerdiep uitmondt in het Reitdiep. Op deze plek liggen de zijlen (uitwateringssluizen) Winsumerzijl (1653) en Schaphalsterzijl (1733, oorspronkelijk 1459), de schutsluis Nieuwe Sluis (1890) en het gemaal Schaphalsterzijl (2005). De plaats is genoemd naar de Schaphalsterzijl, die haar naam weer ontleent aan de Schapehals, een bocht in het Reitdiep ten zuiden van de sluisen.

De buurtschap heeft naast het gemaal een kleine boerderij waarin oorspronkelijk de sluiswachter woonde, een houten loods (werkplaats) — beide zijn monumenten. Aan de overzijde van het diep staat, net achter het gemaal, nog een woonhuis. De Schaphalsterzijl en Winsumerzijl hebben beiden een waterspuwer. Boven op de Nieuwe Sluis staat een windwijzer met het wapen van het vroegere waterschap Hunsingo.

Schaphalsterzijl en Winsumerzijl.

Voor de aanleg van de zijlen waterden de maren in het gebied af op de Fivelboezem, (gebied waar nu de Eemshaven ligt) die in de loop van de late middeleeuwen steeds verder werd bedijkt en dichtgeslibt. Toen echter de opslibbing van de buitendijkse gronden steeds verder toenam ontstonden problemen met de afwatering en werd besloten om de afwatering voortaan te regelen via de in 1361 gebouwde Winsumerzijl. Om dit te bewerkstelligen moesten nieuwe diepen worden gegraven. De Winsumerzijl was niet geschikt voor deze vergroting van haar achterland en om die reden werd in 1459 een nieuwe houten zijl gebouwd ten noorden van de Schapehals; de Schaphalsterzijl. Het [Winsumerdiep](#) werd hiervoor doorgetrokken naar het Schaphalsterzijl.

In de Tachtigjarige Oorlog werd er een schans aangelegd bij de zijl door Staatsgezinde troepen. In 1581 werd deze schans veroverd door Spaanse troepen. Tijdens deze vijandelijkheden werd de houten zijl in brand gestoken. De zijl werd vervolgens weer hersteld.

In de loop der eeuwen verzandde het Reitdiep steeds verder en in 1629 werd een meander van het Reitdiep bij Garnwerd afgesneden (het [Oude Diepje](#)), waardoor de oude Winsumerzijl overbodig werd. Deze wordt sindsdien [Oldenzijl](#) genoemd. Ter vervanging hiervan werd een nieuwe stenen Winsumerzijl aangelegd direct ten noorden van de Schaphalsterzijl. Deze zijl werd ontworpen door stadsbouwmeester Anthoni Verburgh. De werkzaamheden hieraan begonnen in 1635. In 1636 werd een nieuwe uitwateringsgeul gegraven en in 1637 werd de oude Winsumerzijl gesloopt. In 1638 waren de werkzaamheden voltooid.^[1] Iets daarvoor werd in 1632 het zijlvester-timmerhuis gebouwd; de voorganger van het huidige waarmanshuis.

Tussen 1660 en 1662 zijn waarschijnlijk de sluisdeuren vervangen en mogelijk andere reparaties gepleegd, getuige een in 1660 gegoten [sluispot](#) (draaischarnier) van de Winsumerzijl (nu in [Groninger Museum](#)) en een gedenksteen met het jaartal 1662. In 1669 en 1733 werden plannen gemaakt voor een stenen Schaphalsterzijl, omdat de houten zijl veel onderhoud vergde en begin 18e eeuw tevens begon te lekken. In 1734 werd vervolgens de bouw van een stenen sluis aanbesteed. De nieuwe stenen Schaphalsterzijl werd geplaatst tussen de gebinten en op de vloer van de oude houten sluis. In 1790 werden beide zijlen voor het in die tijd astronomisch hoge bedrag van 48.000 gulden vernieuwd omdat bij hoog water er water onder de sluisen door kon sijpelen, wat op termijn kon leiden tot het wegspoelen van de grond eronder.

Nieuwe Sluis en latere reparaties.

Tussen de beide zijlen lag een eilandje dat bij de herstelwerkzaamheden van 1790 een stenen muur kreeg en in 1890 werd vervangen door een [schutsluis \(keersluis\)](#), de [Nieuwe Sluis](#), om zo de scheepvaart te bevorderen.^[2] In dat jaar werden ook de gedenkstenen geplaatst (1662) en (1733) in de beide oude sluisen. Zo liggen er sindsdien drie sluisen vlak bij elkaar. In 1843 werd het huidige waarmanshuis gebouwd op de plaats van het oude zijlvester-timmerhuis. In 1882 werden verschillende aanpassingen gedaan aan dit waarmanshuis.

Nadat in 1877 de dijk bij zoutkamp gereed was gekomen en eb en vloed waren verdwenen, werd in 1890 de Dam tussen de beide sluisen verwijderd en vervangen door een nieuwe sluis. Tussen 1916 en 1917 werden de sluisen vernieuwd, waarbij de houten puntdeuren van de Winsumerzijl en de Schaphalsterzijl werden vervangen door stalen schuiven. Alleen de Nieuwe Sluis behield haar bestaande puntdeuren. Deze werden pas in 1948 verwijderd. In 1956 werden tevens schotbalken aangebracht bij deze sluis. In 1965 werden de houten brugdekken vervangen door een betondek.

Nadat de zeedijken op deltahoogte waren gebracht en in 1969 de [Lauwerszee](#) werd afgesloten, verloren de sluisen hun functie. Sindsdien werden de sluisen decennialang verwaarloosd. In 1963 werd een weg aangelegd over de sluisen, waarbij over de Nieuwe Sluis een brug werd gebouwd.

Renovatie en bouw gemaal[[bewerken](#)]

In 1995 nam het waterschap Noorderzijlvest het besluit om de drie sluisen af te breken, om plaats te maken om op deze plek een waterniveaunderschil te creëren in het kader van het opvangen van de gevolgen van de [bodemdaling](#) voor de waterbouwkundige [kunstwerken](#) als gevolg van de Groningse [aardgaswinning](#); in een deel van het waterschap steeg het waterniveau namelijk steeds verder. Dit vormde het begin van een 10 jaar durende strijd over de plek. Gealarmeerde burgers richtten namelijk daarop de 'werkgroep behoud en restauratie Schaphalsterzijl' op die in december 1995 werd omgezet in de 'Stichting Behoud Schaphalsterzijlen'. Na het indienen van 1600 handtekeningen tegen de sloop, besloot het waterschap de sloop niet door te zetten, maar een nieuw plan te maken: De zijlen zouden worden gerestaureerd en om het niveauverschil te realiseren werd er pal naast een gemaal gebouwd. Dat was echter tegen het zere been van de tegenstanders, die dit nieuwe gemaal niet vonden passen op deze plek qua sfeer en karakter; het

'historische ensemble' zou er door worden aangetast. Nadat bezwaren niets opleverden startten zij een juridisch gevecht tegen de bouw van de sluis. Ook kwamen ze met een alternatieve locatie; aan de westrand van het dorp [Winsum](#) bij de rioolzuiveringsinstallatie was ook een geschikte plek. De raad van de gemeente [Het Hogeland](#) die de bouwaanvraag behandelde, vond dit echter een 'inbreuk op het open landschap en de onmiddellijke omgeving' en wees het voorstel in 1998 af, om er enkele jaren later overigens wel een [windturbine](#) toe te staan. In hetzelfde jaar werden op voordracht van de stichting het sluisencomplex en de sluiswachterswoning aangewezen als rijksmonument. De bouwaanvraag voor het nieuwe gemaal werd echter goedgekeurd. In 2002 werd begonnen met de voorbereidende werkzaamheden. In september 2002 vernietigde de Raad van State echter de bouwvergunning, maar na een nieuw raadsbesluit konden de werkzaamheden in het voorjaar van 2003 worden hervat. De restauratie en bouw kostten 9 miljoen euro en werden grotendeels bekostigd door de [NAM](#) als veroorzaker van de bodemdaling. In november 2005 kwamen de restauratie van het oude sluisencomplex en het nieuwe gemaal [Schaphalsterzijk](#) gereed.

b. Schouwerzijk.

Het dorp is vernoemd naar de wierde schouwen dat even buiten het dorp ligt en de zijl(uitwateringsslu) in de Kromme Raken. De Kromme Raken is het restant van de oude Hunze. Rond de periode 1000-1200 is de Lauwerszee ontstaan en heeft de Hunze zijn verloop verlegt naar Zoutkamp i.p.v. naar het gebied waar nu ongeveer Pieterburen ligt. Schouwen kan een doorwaadbare plaats betekenen of een veerpont. Dus een bereikbare plaats om de Hunze/ Reitdiep over te steken.

De eerste vermelding van de sluis (aqueductui in Schuwum) dateert van 1371 in een oorkonde over het onderhoud van het zijldiep, vroeger de Hunze geheten. Rondom de sluis is in de loop van de tijd bewoning ontstaan. De zijl bestaat nog steeds maar is niet meer in gebruik.

Eens per jaar vergaderde het bestuur van het Schouwerzijlvest in het waarhuis, de woning van de waarman. Deze bediende de zijl. Tevens bewaarde hij de zijlvesterkist met daarin het archief van het zijlvest. Het huidige waarhuis werd in 1851 gebouwd naast de zijl. In 1855 werd het Schouwerzijlvest met een aantal andere zijlvesten samengevoegd tot het waterschap Hunsingo. Het wapen hiervan siert sindsdien de gevel van het waarhuis.

In 1849 is de houten sluis vervangen door de huidige stenen zijl. De sluisdeuren en de slagstijlen zijn – getuige een gedenksteen – in 1918 vernieuwd.

Het waarhuis is nu rijksmonument. Het heeft een opvallende gek op de schoorsteen, een witte paling, hoewel veel mensen er een slang in zien.

c. Bos Abel Stok.

Abelstok is een dorpsbos dat beheerd wordt door Staatsbosbeheer. Dat lijkt allemaal niet zo spannend, maar ergens in mijn achterhoofd kwam de naam 'Abelstok' me bekend voor. Na wat zoekwerk wist ik het weer: ik heb eens een oude Groningse sage gelezen die over dit gebied gaat. Het bos is pas in 1923 aangelegd, maar de streek 'Abelstok' komt al veel langer voor. De sage die ik net noemde heb ik bijvoorbeeld eens gelezen in de vorm van een rijmpje dat in de Groninger Volksalmanak van 1839 stond. De sage gaat over de herkomst van de naam Abelstok en de herkomst van de dorpsnamen rondom het gebied. Ene Abel zou gewed hebben dat hij met een polsstok over het water kon springen (Abelstok). Hij sprong zó ver dat hij uit het zicht verdween en iedereen hem kwijt was. De mensen riepen: "Wee, o, wee!" (Wehe). Met Abel was echter niets aan de hand en om iedereen duidelijk te maken dat hij nog leefde, blies hij op zijn hoorn (Den Hoorn). De mensen begrepen het er zeiden opgelucht tegen elkaar: "d' Mens is er weer!" (Mensingeweer). Één ding van deze sage is in ieder geval waar, en dat is dat de streek Abelstok aan het water ligt. Dat water heet de Kromme Raken en speelt ook een rol bij andere verhalen over de herkomst van de naam 'Abelstok'. Sommige mensen zeggen dat 'stok' zou kunnen verwijzen naar een smalle loopbrug met één leuning over de Kromme Raken. Anderen beweren dat het is genoemd naar een paal (stok) die om praktische redenen bij het water was geplaatst namens de abt van een nabijgelegen klooster – en dat 'Abelstok' dus eigenlijk van 'abtenstok' komt.

d. Voormalige estuarium van de Hunze.

Het fietspad achter Eenrum loopt via de rand van het voormalig estuarium links is dat zichtbaar als een laagte in het gebied. Bovenstaand kaartje is de actuele hoogtekaart van het gebied. Blauw is lager gelegen en rood is hoger gelegen gebied.

e. Oude Zeedijk Oude Dijksterweg.

De Oudedijksterweg is onderdeel van het oude **dijkenlandschap** van de nieuwe zee- of kustpolders, opgebouwd uit aanwas- en zeeboezemvlakten die grotendeels in de achttiende en negentiende eeuw werden bedijkt. De afzonderlijke zeepolders sluiten schilvorming bij elkaar aan. De landerijen kenmerken zich door een opstreckende verkaveling. De oudste boerderijenreeks bevindt zich langs de zeedijk van 1721;

f. Zeehondencentrum.

Het Zeehondencentrum is het grootste gespecialiseerde zeehondenziekenhuis van Europa. Dagelijks zorgt een team van toegewijde dierenartsen en zeehondenverzorgers in het Zeehondencentrum voor zieke, gewonde of verzwakte zeehonden. In het bezoekerscentrum sta je midden in het zeehondenziekenhuis en kun je meekijken tijdens de verzorging van de zeehonden in verschillende fasen van de opvang. Daarnaast vind je in het bezoekerscentrum alle informatie over de twee soorten zeehonden die in Nederland te vinden zijn!

g. Bezoekerscentrum Noordkust van Het Groninger Landschap.

Dit bezoekerscentrum is gevestigd in een uit 1867 daterend schoolgebouw in Pieterburen. Je vindt er alles over het Waddengebied. De inrichting van Bezoekerscentrum Waddenkust is ingericht op beleven en doen. Het centrum heeft bovendien een eigen winkel en verstrekt ook toeristische informatie van TIP Waddenland. Het bezoekerscentrum is in de periode van april t/m oktober geopend van : di-zo 13.00 – 17.00 uur. In de maanden november t/m maart in het weekend geopend: van 13.00 tot 16.00 uur

h. Slaperdijk.

Een slaperdijk is een landinwaarts gelegen reservedijk bij een zeedijk, op een plaats waar het risico van dijkdoorbraak groot is. Daarnaast zijn slaperdijken vaak oude dijken waarvan de direct waterkerende functie is komen te vervallen door de aanleg van de nieuwe voorgelegen dijk. De slaperdijk is potentieel zeeverend, en ligt als het ware te slapen. De nieuwe zeedijk wordt dan ook wakerdijk genoemd. Een extra slaperdijk wordt ook wel dromerdijk genoemd.

i. Zeedijk, kwelders en slikken.

De Ommelanderzeedijk is een zeewaterkering langs de kust van de Nederlandse provincie Groningen. De naam verwijst naar de Ommelanden, het gebied dat door de dijk wordt beschermd. Het gebied is onderdeel van dijkkring 6. De dijk loopt van de Nieuwe Statenzijl tot aan Lauwersoog en is in de jaren 80 op deltahogte gebracht.

De deltahogte van een waterkering is de vereiste hoogte zoals vastgesteld op grond van de Deltawet die van kracht was tussen 1957 en 2005. In 2005 is de Deltawet opgegaan in de Wet op de waterkering, waarbij nieuwe vereiste dijkhoogtes zijn vastgesteld, die niet meer worden aangeduid als deltahogte. De Deltawet en zijn opvolger stellen dezelfde eis, namelijk dat de zeekering voldoende hoog en stevig is om tegen een bepaalde zeldzaam zware stormvloed bestand te zijn. De zeldzaamheid (normfrequentie) is op grond van kosten-baten overwegingen vastgesteld op eens per 10.000 jaar voor Noord- en Zuid-Holland, eens per 4000 jaar voor Zeeland, Texel, Friesland en Groningen, en eens per 2000 jaar voor de Friese Waddeneilanden. In 2017 is overgestapt op de overstromingsrisicobenadering; dit is vastgelegd in de opvolger van de Wet op de waterkering: de waterwet.

De provincie Groningen slechts één zeedijk kent, is in het dagelijks spraakgebruik nauwelijks behoefte voor een eigen naam, met als gevolg dat de naam vrij onbekend is.

Kwelders.

Op de grens van land en zee vind je op sommige plekken begroeide stukken land. Dit zijn kwelders. Bij storm of een extra hoge waterstand komt een kwelder onder water te staan. Meestal liggen kwelders langs ondiepe getijdengebieden zoals de Waddenzee. Wat maakt de kwelders zo bijzonder?

Bescherming

Kwelders hebben in Nederland een belangrijke functie. Ze bieden in zekere mate bescherming tegen de zee. Net als de duinen langs het strand. Kwelders zijn begroeide gebieden die buitendijks liggen (dus aan de kant van de zee). Bij hoogwater staan ze (deels) onder water, maar bij laagwater komen ze droog te liggen. De kwelders breken de kracht van hoge golven nog voordat ze de dijk bereiken.

Nieuw land

Als de kwelders onder water komen te staan, wordt er zand en slib meegevoerd door het zeewater. De planten die op de kwelders groeien, houden deze zand- en slibdeeltjes vast waardoor het niet terugspoelt. Hierdoor wordt de kwelder stukje bij beetje opgehoogd. Er komen vervolgens nieuwe plantensoorten en zo ontstaat er uiteindelijk 'nieuw land'. In delen van Nederland heeft de mens dit proces wel eens een handje geholpen, maar tegenwoordig zijn kwelders beschermde gebieden. Ze worden dus niet meer gebruikt voor landaanwinning zoals dat heet.

Planten op de kwelders

De planten die op de kwelders groeien zijn van het stoere soort. Ze moeten er immers tegen kunnen om zo nu en dan overspoeld te worden door een flinke bak zout water. Maar denk ook aan de sterk wisselende temperaturen, de wind en de golfslag. Alleen de planten die zich onder deze omstandigheden kunnen handhaven blijven over. Dit worden de 'zout verdragende planten' genoemd. De meest bekende hiervan is

zeekraal. Een plantje dat eetbaar is (tegenwoordig kun je het zelfs in de supermarkt krijgen) en bovendien heel erg gezond!

De ene plant kan meer zout verdragen dan de andere. Daardoor is er veel verandering in de begroeiing als je vanaf de zeekant van een kwelder richting het land loopt. Naast zeekraal (dat zowat in de zee groeit) zie je bijvoorbeeld Engels slijkgras. Verderop, op de waterlijn groeit het kweldergras. Daarna zie je lamsoor, zeealsem en melde.

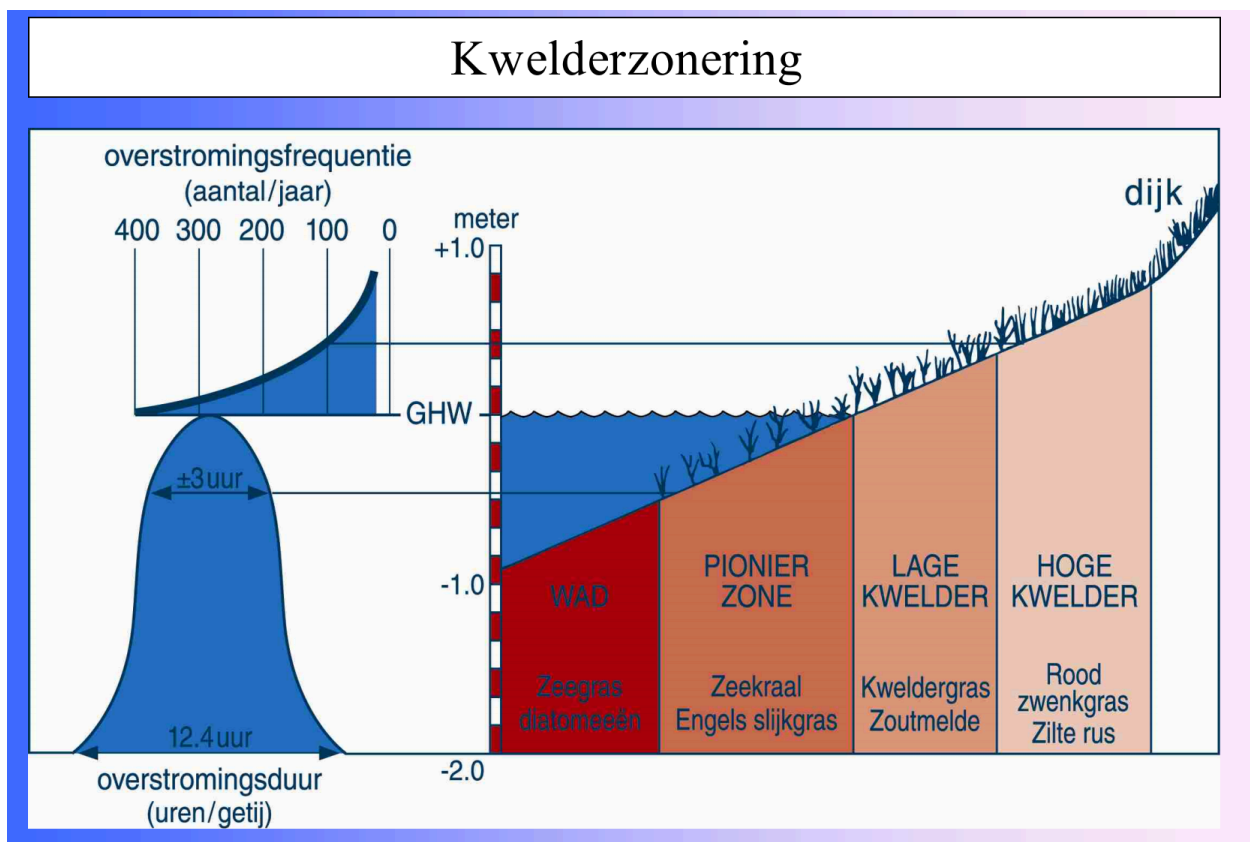
Overleven

De zoutplanten hebben verschillende tactieken om te kunnen overleven. Zo hebben veel kwelderplanten een systeem in hun bladeren dat ervoor zorgt dat het overschot aan zout dat wordt opgenomen weer wordt geloosd. Andere planten slaan al het zout dat ze 'binnen' krijgen op in de onderste blaadjes die (als het te veel wordt) afsterven, waardoor de rest van de plant kan overleven.

Een zoutplantje met een heel aparte naam, de schijnspurrie, is zelfs zo handig geworden in het overleven, dat ze haar bloemen kan beschermen tegen het zout door bij hoogwater de blaadjes te sluiten. Dankzij de luchtbel die er tussen de bloemblaadjes ontstaat, kan het mooie bloempje overleven, zoals dit filmpje laat zien.

Dieren op de kwelder

Er zijn ook diersoorten die gebruik maken van de omstandigheden op de kwelders. Het zijn vooral landdieren. Ganzen bijvoorbeeld. Rotganzen voeden zichzelf met kweldergras, dat een beetje zoet smaakt. Net als de toppen en het zaad van zeekraalplantjes. Af en toe zie je ook een haas die zich te goed doet aan een hapje kweldergras. Als alle plantensoorten tot bloei komen, trekken deze ook veel insectensoorten aan. Vooral wespen, bladluizen en zweefvliegjes.

- De overgang van dijk naar kwelders en wad. GHW: gemiddeld hoogwater
- De begroeiing verschilt dus ook sterk tussen hoge en pagekwelder.
- **Diatomeeën** vormen een **stam** van **eencellige algen** met een **exoskelet** van **kiezel** (siliciumdioxide, SiO₂).
- Slikken en schorren zijn slecht synoniemen voor wadden en kwelders.

j. Klutenplas.

Halverwege het traject langs de dijk bevindt zich de Klutenplas een brakwaterplas met veel vogels. De Klutenplas bij Den Andel is het eerste terrein dat Het Groninger Landschap heeft omgevormd tot een brakwatergebied. Er heeft zich een indrukwekkende vegetatie ontwikkeld met onder andere zeeaster, kweldergras, zeealsem en zeekraal. Een uitgelezen omgeving voor de kluut en de bergeend die het gebied in groten getale weten te vinden! De plas ontstond in 1986 door het winnen van klei die gebruikt werd om de zeedijken op deltahogte te brengen. Later werd ruim 11 hectare terrein toegevoegd aan de klutenplas en is gewerkt aan de ontwikkeling van een binnendijks brakwatergebied. Deze terreinen hebben voor de broedvogels het voordeel dat er geen risico is dat hun nesten worden weggespoeld tijdens hoog water. Verhoging van het waterpeil en periodieke onderwaterzetting stimuleert de ontwikkeling van brakke vegetatie, ook op de hogere delen. In het gebied zijn bovendien schelpenstrandjes aangelegd om de broedomstandigheden voor de plevieren en sterns te verbeteren.

k. Noordpolderzijk.

Noordpolderzijk heeft de kleinste zeehaven van Nederland en is gelegen aan de Waddenzee, ten zuiden van Rottumeroog. De naam van de buurtschap verwijst naar de zijl van de Noordpolder. De lettercode voor de boten die Noordpolderzijk als thuishaven hebben is UQ, de afkorting van Usquert. Meestal liggen er niet meer dan een of twee visserboten. De haven werd vooral gebruikt voor de vangst van garnalen. Er bevond zich in het verleden ook een visafslag. De haven is alleen bij hoogwater bereikbaar via een smalle, ondiepe geul, de Noordpoldermude. Bij laagwater valt de haven geheel droog. De geul is verbonden met de Zuid-Oost Lauwers, een diepe geul die in westelijke richting leidt naar het zeeget tussen Simonszand en Rottumerplaat. Richting het oosten leidt de Zuid-Oost Lauwers naar het wantij van Rottumeroog en wordt daar ondiep.

Het Zielhoes in Noordpolderzijk

Naast de voormalige visafslag heeft het plaatsje een huiskamercafé, toepasselijk het Zielhoes (= sluishuis) geheten, met een woning. Deze woning is de voormalige dienstwoning van de sluiswachter. De spuisluis is niet meer functionerend, maar de monumentale binnenzijde van de sluis is nog aanwezig. Een gemaal, dat ook Noordpolderzijk heet, heeft de functie van de sluis overgenomen.

Het plaatsje is zeer geliefd als pleisterplaats voor toeristen. Het is een van de weinige plekken in het noorden van Groningen waar men gemakkelijk bij de zeedijk kan komen, om zo een blik op de Waddenzee te kunnen werpen.

Noordpolderzijk is gelegen aan de Europese wandelroute E9. Ter plaatse is de route ook bekend als Wad- en Wierdenpad. Van 1980 tot 1985 werd de noordelijke zeedijk door het waterschap Ommelanderzeedijk op deltahogte gebracht, waarbij het noodzakelijk was de oude sluis uit 1811 te vervangen door een nieuw afwateringsgemaal. De oude, dichtgemetselde sluis werd in 1986 onderdeel van een land art project, een steenmozaïek, ontworpen door J.H. van Loon. Dit kunstwerk is reeds van verre te zien.

l. Hoge bruggen.

De hoge bruggen in de polder waren vooral bedoeld om de schepen met landbouwproducten te laten passeren naar de markten in Groningen.